

UN PANDANTIV CU STEAUA LUI DAVID DESCOPERIT LA CEFA — „LA PĂDURE“

de

S. DUMITRAȘCU și I. CRIȘAN

În cele de mai jos vom prezenta, în lumina datelor arheologice și istorice un pandantiv de bronz cu *STEAUA LUI DAVID*, descoperit în stațiunea arheologică de la Cefa — *La Pădure* (v. fig. 1/a, b; 2/a, b; pl. I/a, b; II/a, b).

A. Condițiile descoperirii. Piesa a fost descoperită în campania din vara anului 1996 în sectorul D al așezării unde săpăturile arheologice se desfășoară începând din anul 1990. A fost găsită la adâncimea de 0,35 m în caseta C₉ aferentă secțiunii SII D, deasupra locuinței medievale timpurii L₂₀, din al cărei spațiu putea proveni, fiind antrenată mecanic spre suprafață. Inventarul acestei locuințe constă în primul rând din material ceramic databil între sfârșitul sec. XII și jumătatea sec. XIII.

B. Descrierea pandantivului. Pandantiv turnat, din *bronz ajurat*, rotund, cu diametrul de 3,7 cm, grosimea plăcii de bronz de 1,2 mm.

În interiorul membranei perimetrului se află *șase membrane* cu lățimea de 3 mm (=ca a perimetrului), semiovale, împreunate pe marginea interioară a perimetrului și formând împreună o stea în șase colțuri, pe care noi o considerăm *STEAUA LUI DAVID*. Între membranele întâia și a șasea, în partea interioară, a fost realizată (tot prin turnare?) o ureche circulară pentru prindere.

Fiecare dintre cele șase membrane interioare a fost ornamentată cu câte *șapte cercuri* (\varnothing 1 mm) obținute prin *apăsare — batere*, având după părerea noastră o semnificație simbolică (cele șapte brațe ale *MENOREI*, candelabrul sacru al cultului mozaic). În toate cele șase terminale ale colțurilor *STELEI* au fost bătute — apăsate câte două linii, încadrate între două cercuri obținute prin *apăsare — batere*.

Pe partea opusă (Rv.) placa ajurată din bronz nu este ornamentată, trădând ușoare urme de la turnare (?).

După părerea noastră este un pandantiv care a aparținut unui prelat al cultului mozaic, nu exclus un *rabin*, sau unui credincios al *cultului mozaic*. Deci este o importantă piesă de cult, pe care o atribuim comunității evreiești sau credincioșilor cultului mozaic, care au trăit și în Bihor, la începutul evului mediu.

C. Încercare de încadrare cultural-istorică a pandantivului descoperit la Cefa — La Pădure. Există izvoare *arheologice, toponomastice antroponomastice* și *istorice* privind posibilitatea de înțelegere și de explicare a apariției acestei descoperiri în Bihor și a altora, care, nu ne

indoim, se vor adăuga acesteia, fie prin analizarea unor descoperiri mai vechi, fie prin noile descoperiri arheologice.

1. *Descoperiri arheologice.* Încă cu ani în urmă au fost descoperite vase ceramice cu semne pe fund (*cruci, stele, patrulatere*), considerate *semne de olar*. Această teză a fost susținută de M. Comșa, în studiile sale dedicate ceramicii feudale timpurii. Această teză a fost, nu de mult, respinsă de către arheologii P. Diaconu și V. Sârbu, care au dat o altă explicație acestor semne — și anume —, ca fiind *semne de cult*, considerând crucile și semnele cruciforme ca însemne creștine.

Asupra acestor tipuri ceramice — vase cu semne pe fund — și a altor vase de aceeași factură, cum sunt vasele cu gâtul în formă de „SCHEIBA”, de origine din două zone, după câte se pare: una centrală-asiatică, cu centrul la *Horezm* și a doua europeană, cu centrul sau centrele pe *Volga* și pe *Don*. În acest sens s-au publicat: o monografie privind necropola de la *Halimba* de Gy. Török¹ și un studiu, de un alt cercetător maghiar, K. Mesterházi². Asupra acestor realități istorice am atras atenția în două studii publicate în anii 1978³ și respectiv 1994⁴ și, succint, în monografia *Biharea*⁵. Este în curs de publicare un articol privind vestigiile de acest gen descoperite în așezarea de la *Cefa* — *La Pădure*⁶, într-un complex închis, cercetat înainte de descoperirea — prin săpături sistematice a acestui pandantiv.

2. *Referința toponomastică.* Într-un document din anul 1219, publicat în *Documente privind istoria României*, Seria C, Transilvania, volumul I, se spune despre definirea marginilor unei proprietăți funciare următoarele: „de aici se coboară la mormântul preotului (din) Arad, iar de aici la *balta CHAZAR*”⁷. Toponimicul a fost corectat în versiunea *Czazar* (de către Teutsch și Firnhaber), la care noi *nu* aderăm. Considerăm că acest toponimic se referă cu cea mai mare probabilitate la un toponimic rămas de la CHAZARI (s.=CHAZAR ca un „*singular colectiv*” sau ca un „*plural arhaic*”), deci amintește de o prezență *chazară* în această parte de vest a României.

3. *Referințe antroponomastice.* În documentele *Registrului de la Oradea* (1208—1235)⁸, se amintește de prezența în zona de referință în care și-a exercitat jurisdicția instituția feudală emitentă a documentelor, a *următoarelor nume*, care nouă ni s-au părut mai semnificative, din punctul de vedere al chestiunii pe care o dezbatem:

¹ Gy. Török, *Die Bewohner von Halimba in 10. und 11. Jahrhundert*, în *Arch-Hung*, Bdp., 1962, fig. 24/149; 24/167; 27/125; 27/431; 29/579; 30/659, 688, 690; 31/811, 951; pl. XLVII/25, 167; pl. LI/425, 431, 690.

² K. Mesterházi, *Üstliche Beziehungen der Ungarischen Land*, Keleti kapcsolatok, în *FoArch*, XXVI, Bdp., 1975, p. 99—115.

³ S. Dumitrașcu, *Ceramică românească descoperită în Crișana (sec. VIII—XI)*, în *Biblioteca Crisia*, II, Oradea, 1978, fig. 24, 25.

⁴ Idem, *Iudeos, Sarracenos sive Ismaelitas — Evreii, Saracinii și Ismaeliții. Arheologie și Istorie*, în *Cetatea Biharei*, An III, Nr. 1 (9), ian—martie, 1994.

⁵ Idem, *Biharea*, I, Oradea, 1994, p. 248, pl. XVI/3, 4, 5.

⁶ I. Crișan, *Considerații cu privire la evoluția vaselor cu gât canelat în sec. XIII—XIV pe baza descoperirilor din așezarea Cefa — La Pădure*, mss.

⁷ *Documente privind istoria României*, C, I, Buc., 1951, p. 170, Documentul nr. 113.

⁸ *Ibidem*, p. 37—147.

Anul 1215 (proba 139)⁹

1. „Texa ismaelit din Nyr a pârît pe sătenii din Cegan“.

Anul 1219 (proba 182)¹⁰

2. „... judecători fiind *Elia*, comitele de Békes, și, ...“.

Anul 1219 (proba 199)¹¹

3. „... arbitri fiind *Solomon*, *Elia* și *Tumpa* ...“.

Anul 1219 (proba 209)¹²

4. „Ismaeliții din Nyr, *Iliaz* și *Pentek*, sprijiniți de alții ...“.

Anul 1219 (proba 213)¹³

5. „*Absolon* și *Gyuri*, fiii lui *Ioachim* și *Solomon* ...“.

Anul 1220 (proba 256)¹⁴

6. „*Viba* și satul *Mocrea*, prediul *Lelez*, a învinuit pe *Iba* și *Dan* ...“.

Anul 1220 (proba 263)¹⁵

7. „*Ștefan* și *Elya* s-au ars, iar *Rupa* a fugit în biserică ...“.

Anul 1221 (proba 303)¹⁶

8. „*Nicolae* din satul *Erdei* a învinuit pe domnul *Ihad* ...“.

Anul 1221 (proba 306)¹⁷

9. „*Ihad* din satul *Lad*, împreună cu oamenii din comitatul său ...“.

Anul 1222 (proba 326)¹⁸

10. „Ismaeliții din *Nyir*, *Elia* și *Petru*, sprijiniți de alții au învinuit de tâlhărie pe ...“.

Anul 1229 (proba 365)¹⁹

11. „*Ioan*, fiul lui *Absolon*, a mărturisit prin viu grai că a vândut pe un libertin al său fugit, cu numele *Sana*, fiul lui *Beg* ...“.

Anul 1234 (proba 386)²⁰

12. „... pe toți aceia care chezășuseră pentru dânsul, anume pe *Habraham*, *Ysahac*, *Farcaș*, *Paul* și *Grigore* ...“.

D. Documente istorice. Același volum de *Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania, în secolele XI, XII și XIII, în două documente din anii 1222 și 1233, amintește de prezența *evreilor*, *saracinilor* și *ismaeliților*, în care sens, emitentul — cancelaria regelui Ungariei, *Andrei al II-lea*, prevedea, printre altele, cele ce urmează:

A. *Anul 1222 (documentul 137; Bula de aur* dată de regele Ungariei *Andrei al II-lea*, confirmă privilegiile nobililor):

1. „Comiții cămării, schimbătorii de bani, slujbașii sării și strângătorii vămile (să fie) nobili ai rēgatului, să nu poate fi Ismaeliții și Evreii“. În limba latină prevederea suna astfel: „COMITE CAMERE,

⁹ *Ibidem*, p. 75, proba 139; Numele ismaeliților din Nyir a fost păstrat până azi de orașul *Hajduböszörmény*, în comitatul Hajdu (*Ungaria*), v. p. 75, n. 10, 11.

¹⁰ *Ibidem*, p. 87, proba 182.

¹¹ *Ibidem*, p. 92, proba 199.

¹² *Ibidem*, p. 94, proba 209.

¹³ *Ibidem*, p. 95, proba 213.

¹⁴ *Ibidem*, p. 107, proba 256.

¹⁵ *Ibidem*, p. 109, proba 263.

¹⁶ *Ibidem*, p. 120, proba 303.

¹⁷ *Ibidem*, p. 121, proba 306.

¹⁸ *Ibidem*, p. 126, proba 365.

¹⁹ *Ibidem*, p. 138, proba 365.

²⁰ *Ibidem*, p. 146, proba 386.

MONETARII, SALINARII, ET TRIBUTARII NOBILES REGNI SINT, HYSMABELITE ET IUDEI FIERI NON POSSINT²¹.

B. Anul 1233 (documentul 223, dat de Cancelaria regelui Ungariei Andrei al II-lea, în septembrie, 1233 — cu referire la înțelegerea avută cu Jacob — legatul papal în Ungaria):

2. „Pe Iudei, Saracini și Ismaeliți de acum înainte nu-i vom pune în fruntea visteriei, monetăriei, a ocnelor, a străngerii dărilor sau a altor slujbe obștești și nici nu-i vom asemui pe aceștia cu dregătorii noștri și nici nu vom face ceva prin înșelăciune, ca din această pricină creștinii să poată fi asupriți de dânșii. De asemenea, nu vom îngădui, în întreg regatul nostru, ca Evreii, Saracinii și Ismaeliți să stea în fruntea vreunei slujbe obștești. De asemenea, vom face ca de acum înainte Evreii, Saracinii și Ismaeliții să fie arătați prin semne deosebite și să fie despărțiți de creștini. Și, făgăduim că noi și urmașii noștri — la cererea episcopului în dieceza căruia sunt sau vor fi Evrei, Saracini, păgâni sau Ismaeliți — îl vom pune și îl vom da în fiecare an pe palatinul sau pe altul dintre dregătorii noștri, care dorim să fie un creștin sânguitor și-l vom face să jure că va împlini porunca noastră ai credinței în această privință, pentru a scoate pe creștini din puterea Saracinilor și din viețuirea cu ei. Iar, dacă se vor afla, în ciuda acestor rânduieli, creștini conviețuind cu Saracinii sau Saracini, având robi creștini ori creștini uniți în orice chip cu femeile Saracinilor sau Saracini cu ale creștinilor, fie sub forma căsătoriei, fie în altă formă, să fie pedepsiți pentru o asemenea unire, fie că e vorba de creștini, fie de Evrei sau păgâni, cu pierderea tuturor bunurilor și, nu mai puțin, să fie dați de rege pentru totdeauna ca robi creștinilor“. În limba latină textul sună în felul următor: „IUDEOS, SARRACENOS SIVE ISMAHELITAS DE CETERO NON PREFICIEMUS NOSTRE CAMERE, MONETE, SALIBUS, COLLECTIS VEL ALIQUIBUS PUBLICIS OFFICIIS, NEC ASSOCIABIMUS EOS PREFECTIS, NEC IN FRAUDEM ALIQUID FACIEMUS, PROPTER QUOD AB IPSIS POSSINT OPPRIMI CHRISTIANI, ITEM NEC PERMITTEMUS IN TOTO REGNO NOSTRO IUDEOS, SARRACENOS VEL ISMAHELITAS PREFICI ALIQUI PUBLICO OFFICIO, ITEM FACIEMUS, QUOD IUDEI, SARRACENI SIVE ISMAHELITE DE CETERO CERTIS SIGNIS DISTINGANTUR ET DISCERNANTUR A CHRISTIANIS, ITEM NON PERMITTEMUS, IUDEOS, SARRACENOS SIVE ISMAHELITAS MANCIPIA CHRISTIANA EMER VEL HABERE QUOCUMQUE MODO. ET PROMITTEMUS PER NOS ET NOSTROS SUCCESSORES CONSTITUERE ET DARE SINGULIS ANNIS PALATINUM VEL ALIUM DE IOBAGIONIBUS NOSTRIS, QUEM VOLUIMUS CHRISTIANE FIDEI ZALATOREM, QUEM FACIEMUS IURARE, QUOD MANDATUM NOSTRUM SECUNDUM ISTA FIDELITER ADIMPLEBIT AD PETITIONEM EPISCOPI IN CUIUS DIOCESI SUNT VEL ERUNT IUDEI, PAGANI VEL ISMAHELITE, UT CHRISTIANOS EXTRAHAT A DOMINIO ET COHABITATIONE SARRACENORUM. ET SIQUI INVENTI FUERINT CONTRA HEC CHRISTIANI COHABITANTES SARRACENIS, VEL SARRACENI MANCIPIA HABENTES: IDEM CHRISTIANI SARRACENORUM, VEL SARACENI CHRISTIANORUM

²¹ *Ibidem*, p. 192, Documentul nr. 137.

QUOMODOCUMQUE MULIERIBUS COPULATI, SIVE SUB SPECIE MATRIMONII, SIVE ALIO MODO: BONORUM OMNIUM COPULATIONE TAM CHRISTIANI, QUAM IUDEI VEL PAGANI MULETENTUR, ET NIHILOMIUS IN SERVITUTEM CHRISTIANORUM PER REGEM PERPETUO DEPUNENTUR“.²²

Mosche Carmilly-Weinberger, în *Istoria evreilor din Transilvania (1623—1944)*²³, face următoarea precizare în legătură cu starea acestor neamuri în Transilvania: „Primele documente scrise privitoare la evrei din aceste părți datează din timpul regilor, Ladislau I și Coloman (secolele XI—XII). Decretele lui Ladislau I din 1092 sunt ostile evreilor: Opresc căsătoriile mixte între evrei și creștini. Creștinii nu pot fi slujitori ai evreilor. În zilele de duminică și în sărbătorile creștine evreilor nu li se îngăduie muncile fizice. Celor ce încalcă dispoziția li se confiscă uneltele. Târgurile sunt mutate de pe duminică pe sâmbătă. Articolul XXIV al Bulei de Aur emisă de Andrei al II-lea interzice angajarea saracinilor și evreilor în Ungaria în calitate de comiți camerali ai monețării sau dregători salinari sau fiscali, dispoziție valabilă și în Transilvania. În 1231, același Andrei al II-lea dispune din nou (Decretul II, Capitolul XXI) ca evreii și ismaeliții să nu poată deveni dregători monețari și salinari, nici să nu poată purta alte demnități publice. Papa Grigore al IX-lea i-a obligat pe Andrei al II-lea și pe fiul său, Bela al IV-lea, numit de tatăl său guvernator al Transilvaniei, să ia măsuri antievreiești. Evreii nu se puteau ocupa cu baterea monedei, cu mineritul, cu strângerea dărilor, ba, mai mult, li se interzicea și portul creștin. Andrei al II-lea și Bela al IV-lea au depus jurământ în fața episcopului Jacob de Praeneste că vor aplica și respecta aceste dispoziții. Bela al IV-lea s-a angajat să stârpească din toate puterile pe toți ereticii și pe creștinii care ar trece la religia ismaeliților sau evreilor. În 1239, Bela al IV-lea cere papei Grigore al IX-lea să-i permită angajarea evreilor la administrarea veniturilor publice la fel cum a acceptat cererea similară a regelui Portugaliei. El dobândește îngăduința cu condiția ca evreii să fie dublați de creștini demni de încredere, în numele cărora dregătorii evrei să administreze veniturile publice. La fel se condiționase și aprobarea acordată regelui Portugaliei. În privilegiul său, emis în 7 decembrie 1251, care reprezintă, de fapt, o copie cu mici modificări a ordonanței principelui Frederic al II-lea al Austriei de la începutul lui iulie 1244, Bela al IV-lea adoptă măsuri cu caracter uman în raport cu evreii. Din păcate, însă, evreii au aflat cu nedumerire de-abia în 1396 că un atare document se află în copie în arhiva de la Alba Regia, după ce regele Sigismund, fiul lui Carol al IV-lea, le-a comunicat faptul că evreul Solomon din partea locului și alți evrei din Ungaria i-au atras atenția asupra actului. În 10 august 1422, regele Sigismund emite o copie a documentului, la cererea evreului Iosif din Buda, în favoarea tuturor evreilor din Ungaria.“

Revenind la descoperirile arheologice, la izvoarele toponomastice și antroponomastice, care amintesc nume și toponimicul CHAZAR, deci a

²² *Ibidem*, p. 398, Documentul nr. 223.

²³ Mosche Carmilly-Weinberger, *Istoria Evreilor din Transilvania (1623—1944)*, Buc., 1994, p. 12—14; cf. și Mózes Teréz, *Váradi zsidók*, Oradea, 1995, p. 13.

CHAZARILOR, pentru aceste secole și în aceste părți ale Crișanei, asupra prezenței cărora s-a pronunțat afirmativ cercetătorul german H. Göckenian, în lucrarea sa *Hilfsvölker und Grenzwächter im Mittelalterlichen Ungarn*²⁴, publicată în anul 1972; redăm câteva din părerile istoricilor specialiști în această problemă:

A. În anul 1976, turcologul român Mustafa Ali Mehmet scria următoarele despre chazari:

a) „Atât în perioada Kaganatelor turcești, reprezentate de „turcii orientali“ sau de „turcii occidentali“, cât și după dezmembrarea lor, pe teritorii de sub autoritatea acestora, ca și pe cele din vecinătate, s-au afirmat o serie de organisme politice, fie ale *triburilor turcești propriu-zise*, fie ale populațiilor *turcizate* până atunci. Una din cele mai importante formațiuni de acest fel a fost *Statul Hazarilor* (sec. VII), care s-a consolidat pe fundalul tradițiilor vechi turcești“²⁵.

b) „Astfel, o serie de trăsături au trecut de la unele grupuri de populații la altele, deplasându-se totodată împreună cu ele din Asia Centrală spre hotarele ei occidentale, respectiv de la huni la Tu-kin sau Gök-Türk și apoi la uiguri, iar de la aceștia la formațiunile statale ale hazarilor, karahanizilor și gaznavizilor, din perioada islamică, de aici la imperiile create de selgiukizi și apoi la turcii otomani“²⁶.

c) „Începeau, după cum afirmă unii specialiști „momente grele pentru popoarele barbare din Asia Centrală“, înțelegându-se prin acestea îndeosebi populațiile turcice, care se găseau astfel în fața unei triple încercuiri: arabe, chineze și indiene. Drept urmare, unele din populațiile turcice, cum au fost *hazarii*, vor căuta o ieșire spre Europa, mergând pe urmele hunilor și avarilor, deși nu vor trece de hotarele naturale ale Asiei“²⁷.

B. Savantul român Aurel Decei, orientalist și turcolog, specialist de renume, afirmă următoarele în ce privește problema *chazarilor*: „Animați de forța lor caracteristică formatoare de state, turcii turcizează Kasgaria și Transoxiana (Ma wara al-nahr, „Ținutul de dincolo de fluviu“, după o expresie arabă), precum și stepele rusești până la Dunăre. Numele türk însă nu mai apare decât rareori în multele formațiuni statale cum sunt *uigurii*, *khitanii*, *djürcet*, *kara-khitanii*, apoi în apus *chazarii*, *pecenegii* și *kâpceakii*, cu toate că etnicul acestora era marele neam türk“²⁸.

C. Foarte recent, cercetătorul ieșan Christian Tămaș, scrie următoarele despre *chazarii-turci*, aflați la răspântia a trei religii universale: creștină (venită din Bizanț), *mohamedană* (venită prin arabi) și *mozaică* (venită prin evreii ajunși în Asia Centrală): „De-a-lungul timpului s-au emis mai multe ipoteze, cea mai viabilă părând a fi în continuare considerată necesitatea politică a păstrării unității și independenței statu-

²⁴ H. Göckenian, *Hilfsvölker und Grenzwächter im Mittelalterlichen Ungarn*, Wiesbaden, 1972, p. 5.

²⁵ M. Ali Mehmed, *Istoria Turcilor*, Buc., 1976, p. 34.

²⁶ *Idem*, *ibidem*, p. 37.

²⁷ *Idem*, *ibidem*, p. 69.

²⁸ A. Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, Buc., 1976, p. 13.

lui Khazar. În vreme ce o îmbrățișare a creștinismului bizantin ar fi însemnat-o aservire a statului față de Bizanț sau o adoptare a Islamului ar fi dus la înglobarea pur și simplu în Califatul arab, iudaismul oferea singura cale „de mijloc” demnă de luat în seamă. Începutul procesului de convertire la iudaism a fost considerat în mod aproape unanim a fi anul 740, la trei ani după ultima luptă dintre khazari și trupele musulmane conduse de Merwan al II-lea, ultimul calif omeyyad, soldată cu o înfrângere a khazarilor sau, altfel spus, cu o victorie a la Pyrrhus a arabilor în urma căreia, conform tradiției acelor timpuri, kaghanul khazar a fost nevoit să se convertească la Islam, de formă doar, înfrângere ce a avut darul de a scoate și mai mult în evidență necesitatea adopării unei religii neutre din punct de vedere politic. Convertirea s-a desfășurat în mai multe etape din cauza disputelor teologice dintre reprezentanții creștinismului, islamismului și iudaismului. Sursele arabe, cum ar fi lucrarea lui Al-Mas-Vdi, *Miruj Ahd-Dhahab Wa Ma Adin Al-jawhar* (=Cămpurile de aur și minele de pietre prețioase), conform cărora khazarii ar fi trecut la iudaism în vremea domniei Califului abbasid *Harun-al-Rașid* (789—809), se referă după toate probabilitățile, la perioada încheierii procesului de iudaizare a populației khazare și nicidecum la începutul său, după cum s-a susținut mult timp. Cu toate că adoptarea iudaismului de către aristocrația khazară a fost, în mod cert, motivată de rațiuni politice, trecerea întregii populații la iudaism a ridicat mai multe semne de întrebare, mai ales că aristocrația, adoptând iudaismul, n-a ținut seama niciodată de exclusivismul lui, permițând poporului păstrarea pe mai departe a credințelor sale păgâne. Singura ipoteză plauzibilă în acest context rămâne *contactul nemijlocit al populației chazare cu evreii refugiați* pe teritoriul statului khazar într-un număr mare în urma persecuțiilor violente la care erau supuși în *Imperiul bizantin*, începând cu domnia lui *Justinian* și continuând cu cele ale urmașilor lui, *Heraclius* (secolul al VII-lea), *Leon* al II-lea (secolul al VIII-lea), *Vasile* și *Leon* al IV-lea (secolul al IX-lea), precum și în *Califatul arab*, cu toate că într-o măsură mai mică măsură²⁹.

Prezența unor elemente chazare în centrul Europei, în Ungaria și vestul Transilvaniei, în Crișana, e, prin descoperirile arheologice și mai ales prin *antroponimele* din *Registrul de la Oradea* și din alte izvoare documentare, în afară de îndoială. Cunoașterea concretă — mai ales arheologică — a acestei probleme, va mai cere eforturi și mai ales răbdare în acumularea de informații noi, oferite mai ales de cercetările arheologice.

În ceea ce privește pandantivul descoperit la Cefa — după opinia noastră — el aparține unui slujitor — *rabin* al cultului mozaic sau unui credincios — evreu în acest cult. Ne-o demonstrează lucrarea sa, *clasică*, îngrijită, în bronz turnat ajurat, a *STELEI LUI DAVID*, în șase colțuri, și a simbolurilor — șapte cercuri, pe fiecare membrană a stelei — simbolul *MENOREI*, candelabrul sacru, cu șapte brațe ale cultului mozaic*.

²⁹ C. Tămaș, *Urmașii lui Magog*, în *Convorbiri Literare*, 11—12, Iași, 1993, p. 10.

* Fiind acoperită cu pământ și alte impurități mecanice în momentul descoperirii, piesa a fost supusă unui tratament chimic de către restauratoarea Livia Roșu, în urma căruia s-a evidențiat decorul.

Distincția și sobrietatea pandantivului ilustrează ceea ce reprezintă cel mai adecvat trăsăturile artei liturgice, a cultului mozaic, pentru practicanții săi, fie mai înalți — rabinii, fie pentru practicanții obișnuiți, de rând, a acestui cult. Este ceea ce arheologul Benjamin Mazar³⁰, arheolog, membru al *Societății Israeliene de Explorare a Universității Ebraice din Ierusalim*, directorul Șantierului Arheologic de lângă Muntele Templului, din Ierusalim, numea *Stilul Ierusalimului*. Definindu-i astfel esența sa cultică și artistică: „O trăsătură caracteristică a acestui stil este absența completă a oricărei reprezentări umane sau animale“, ca reflecții a gândirii și religiei mozaice, a artei religioase a acestui cult, de-a-lungul secolelor. Sunt motive pentru care noi am tratat cu tot respectul științific și uman această descoperire și cu o mare seriozitate pentru importanța și valoarea sa în cunoașterea *prezenței evreilor* în Europa centrală, în cazul nostru în Crișana, din nord-vestul României, în evul mediu timpuriu, cât și în cunoașterea *artei religioase mozaice*, în toată sobra și distinsa sa putere de sugestie artistică.

Indiferent dacă posesorul — rabin sau credincios de rând — a fost cazar sau evreu, ni se pare că un fapt — ilustrat de descoperirea pandantivului religios mozaic, la Cefa —, rămâne indiscutabilă o istorie religioasă petrecută pe întinderea Asiei Centrale, în *statul Chazar*, începe să fie deslușită și prin *descoperirile arheologice* din centrul Europei, din România. Și e abia un început de drum, dar un început de drum care ilustrează *valoarea* cercetărilor arheologice sistematice, atente și răbdătoare, a cercetării tocmai a *așezărilor rurale* (de altfel singurele pe care le avem *numeroase*, alături de cetățile și târgurile ce sunt în număr mult mai redus, dacă *nu* infim!).

De aici *interesul major* — nu numai al istoriei naționale și europene, ci *universale* — ne referim la EURASIA —, pentru cercetarea minuțioasă și sistematică a pânzei *așezărilor rurale* din centrul Europei, în cazul nostru, din nord-vestul României.

UN PENDENTIF A L'ÉTOILE DE DAVID DÉCOUVERT A CEFA — „LA PADURE“

— Résumé —

Pendant la campagne de fouilles de l'été 1996 on a découvert, dans l'établissement de Cefa — La Pădure un pendentif à L'ÉTOILE DE DAVID (v. fig. 1/a, b; 2/a, b; pl. I/a, b; II/a, b).

Le pendentif est moulé en bronze, rond, au diamètre de 3,7 cm, la grosseur de la plaque de bronze étant de 1,2 mm. A l'intérieur de la membrane du périmètre il y a six membranes à 3 mm de largeur, semi-ovales, réunies sur la bordure

³⁰ B. Mazar, *Săpăturile arheologice de lângă Muntele Templului*, în *ARIEL*, Ierusalim, 1978, p. 77—86, p. 86; cf. și J. Wilkinson, *Jerusalem as Jesus knew it. Archaeology's Evidence*, Ierusalim—Tel Aviv, Londra, 1978, p. 196; Dr. A. Hârlăvanu, *Istoria universală a poporului evreu*, Buc., 1992, p. 117—119; W. Keller, *Arheologia Vechiului și Noului Testament*, 1995, p. 265, p. 308, fig. 65.

intérieure du périmètre et constituant ensemble l'ÉTOILE DE DAVID. A l'intérieur entre la première et la sixième membrane, il y a une anse en anneau. Chacune de ces six membranes intérieures est ornementée avec sept cercles pressés, symbolisant les sept branches de la MENORA.

Le pendentif a appartenu, à notre avis, à un prélat ou à un croyant du culte mosaïque, hébreu ou khasare. La présence de certains croyants de ce culte en Crisana, attestée du point de vue documentaire, est archéologiquement prouvé par toute une série de découvertes faites les dernières années, parmi lesquelles le pendentif de Cefa s'inscrit comme une pièce particulièrement éloquente.

Le contexte archéologique dans lequel a été découvert le pendentif plède aussi pour sa datation à la limite des XIIe—XIIIe siècles.

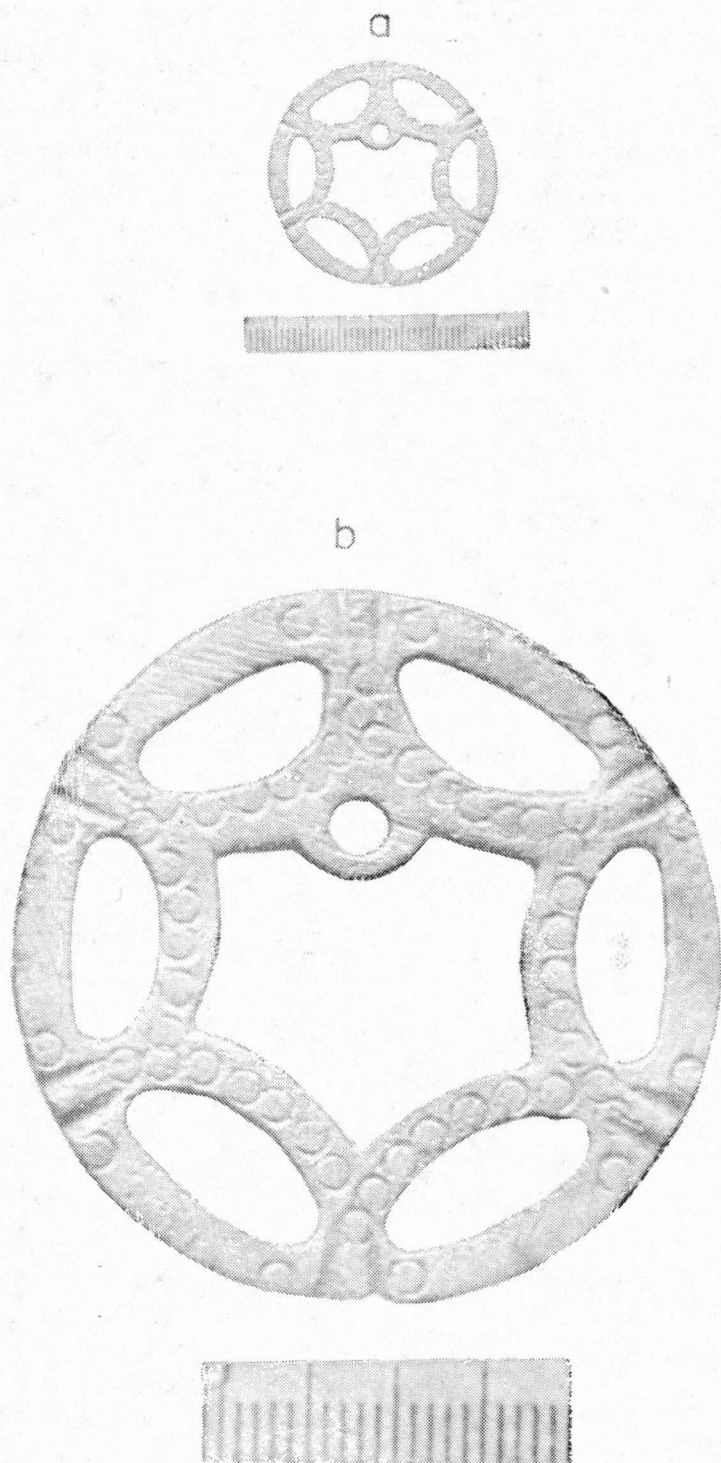

Fig. 1. Cefa — La Pădure. a, b, pandantivul cu STEAUA LUI DAVID avers.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://mtariicrisurilor.ro>

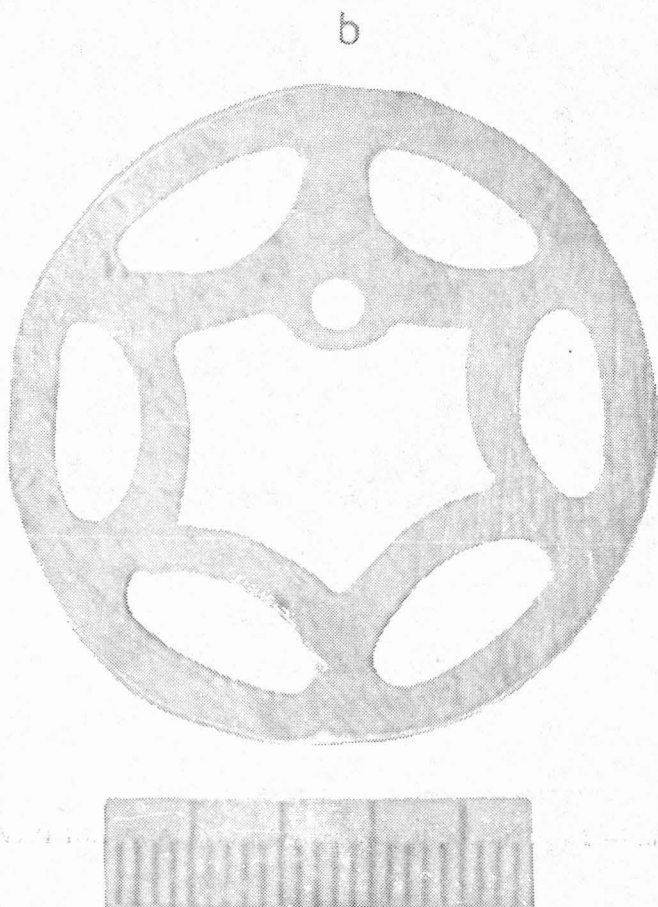
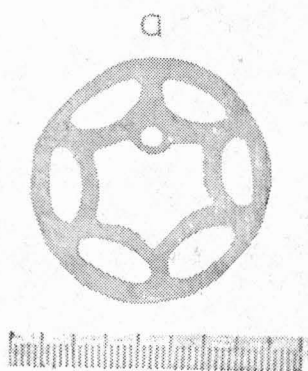
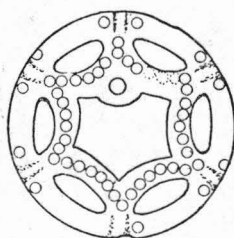
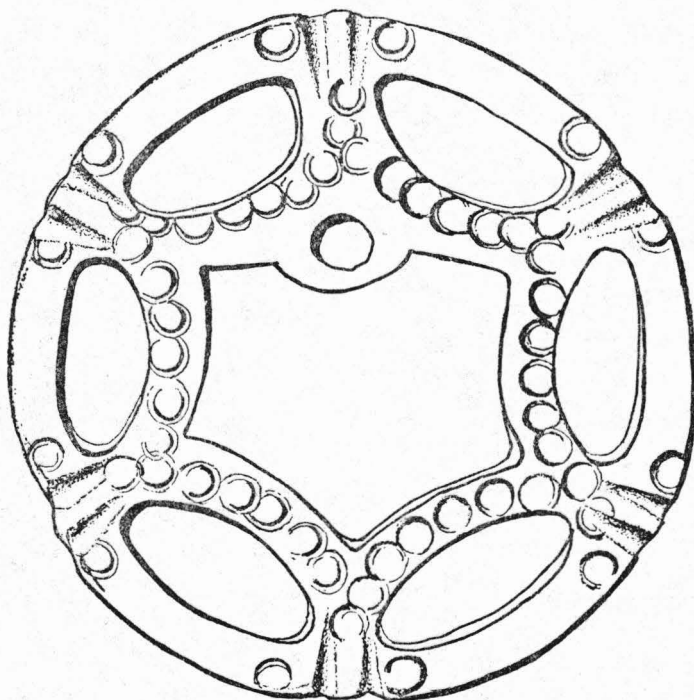

Fig. 2. Cefa — La Pădure. a, b, pandativul cu STEAUA LUI DAVID, revers.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://mtariicrisurilor.ro>

a

b

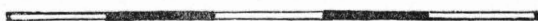
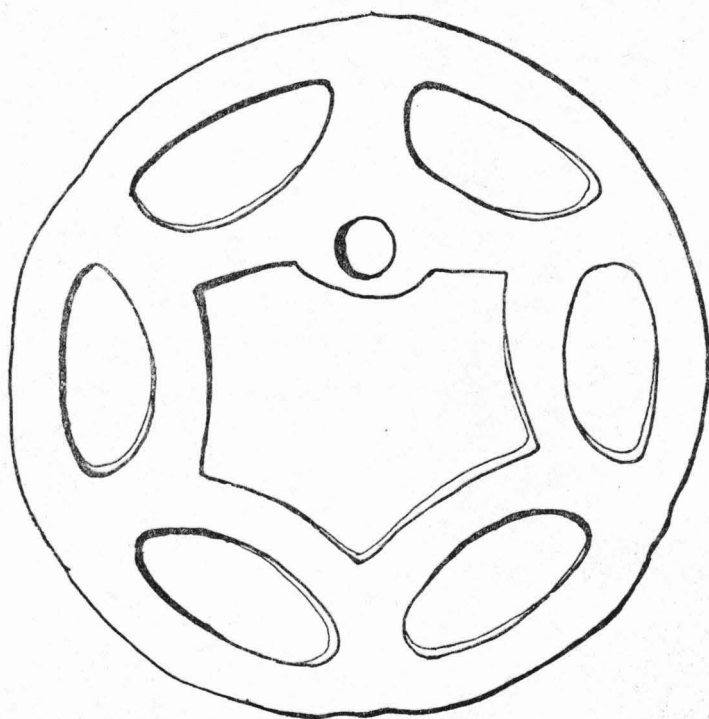

Pl. I. Cefa — La Pădure. a, b, pandantivul cu STEAUA LUI DAVID, avers.

a

b

Pl. II. Cefa — La Pădure. a, b, pandativul cu STEAUA LUI DAVID, revers.